

Ткачук Таїсія Анатоліївна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (e-mail: taisiya07@ukr.net)

Ціннісні аспекти міжкультурної комунікації як фактор консолідації сучасного суспільства

Анотація. У статті обґрунтована актуальність дослідження ціннісних аспектів міжкультурної комунікації як фактору консолідації сучасного суспільства в умовах глобалізації.

Розглянуто дефініцію «міжкультурна комунікація» та проаналізовано історичний зріз її вивчення.

Здійснено аналіз ролі міжкультурного компоненту мовної особистості у розумінні соціокультурної реальності.

Визначено, що комунікація існує за умови виникнення будь-якого діалогу культур, що реалізується суб'єктами – представниками як мінімум двох різних культур, які є носіями двох різних мов.

Наголошується, що спілкування у міжкультурних ситуаціях обумовлюється тим, що кожний представник лінвокультурної спільноти діє у відповідності з своїм баченням світу або існуючими у нього мовною та культурної картинами світу.

Визначено, що для досягнення комунікантами розуміння крім спільного знання мови необхідними є також схожі образи свідомості, які ґрунтуються на спільності знань про світ і визначають сприйняття мовного знаку.

Ключові слова: культура, комунікація, мова, міжкультурна комунікація, кроскультурна комунікація, міжетнічна комунікація.

Ткачук Таисия Анатольевна, доктор психологических наук, профессор, заведующая кафедрой практической психологии ГВУЗ «Переяслав-

Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Ценностные аспекты межкультурной коммуникации как фактора консолидации современного общества

Аннотация. В статье обоснована актуальность исследования ценностных аспектов межкультурной коммуникации как фактора консолидации современного общества в условиях глобализации.

Рассмотрено дефиницию «межкультурная коммуникация» и проанализировано исторический срез ее изучения.

Осуществлен анализ роли межкультурного компонента языковой личности в понимании социокультурной реальности.

Определено, что коммуникация существует в условиях возникновения любого диалога культур, который реализуется субъектами – представителями как минимум двух различных культур, которые есть носителями двух языков.

Отмечается, что общение в межкультурных ситуациях обусловливается тем, что каждый представитель линвокультурного сообщества действует в соответствии со своим видением мира или присущими ему языковой и культурной картинами мира.

Определено, что для достижения коммуникантами понимания кроме знания языка необходимы схожие образы сознания, основанные на общности знаний о мире, которые и определяют восприятие языкового знака.

Ключевые слова: культура, коммуникация, язык, межкультурная коммуникация, кросскультурная коммуникация, межэтническая коммуникация.

Tkachuk Taisiya. *Valuable aspects of intercultural communication as a factor in the consolidation of the modern society*

Summary. In the article the relevance of research value aspects of intercultural

communication as a factor in the consolidation of modern society in the context of globalization.

Considered Definitions of "Intercultural Communication" and analyzed historical cut its study.

The analysis of the role of intercultural component of linguistic identity in the sense of socio-cultural reality.

Determined that communication exists, provided there is any dialogue of cultures, realized actors - representatives of at least two different cultures - speakers of two different languages.

It is noted that communication in cross-cultural situations due to the fact that each representative linvokulturnoyi community acts in accordance with his vision of the world and its inherent linguistic and cultural world view.

Determined that in order to achieve understanding communicants except common knowledge of the language is also required similar images consciousness based on common knowledge about the world and determine the perception of the linguistic sign.

Key words: culture, communication, language, intercultural communication, cross-cultural communication, inter-ethnic communication.

Актуальність дослідження. Глобалізація всіх сторін людської діяльності, що характеризує сучасний стан суспільства, являє собою новий етап у розвитку соціальних зв'язків у загальносвітовому масштабі. Її поява та розвиток обумовлені багатьма причинами – промисловою та електронною революціями, формуванням спільного ринку праці та збуту товарів, міграцією населення в планетарному масштабі, розширенням міжнародних контактів. Людство переживає соціальні трансформації у всіх сферах своєї життєдіяльності, які проявляються у виникненні єдиного інформаційного та економічного простору, взаємодії культур, ломці звичних стереотипів поведінки, зміні морально-ціннісних норм, освітніх та професійних стандартів. Глобалізація впливає як на держави та народи так і на індивідів,

обумовлюючи необхідність кожної людини усвідомити глобальні зміни та мати можливості для успішної соціалізації в нових умовах. Звичайно, що цей процес не є можливим без взаємодії культур, а саме без контактів між великими групами людей (культурами та субкультурами).

Втім, не лише глобалізація, а й політичні, соціальні та економічні зміни, що сталися в світі протягом останніх років призвели до масштабної міграції народів світу, їх переселенню, змішанню та асиміляції. В результаті цих процесів люди повинні знайомитися з чужими культурами, інтегруватися та асимілюватися в них, долаючи при цьому культурні та мовні бар'єри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як окрема людина не може існувати в ізоляції від соціуму, так і жодна культура не спроможна повноцінно функціонувати в ізоляції від культурних досягнень інших народів. В процесі своєї життєдіяльності вони змушені постійно звертатися до свого минулого або до досвіду інших культур. Нині практично не існує абсолютно ізольованих від світу культурних спільнот, окрім невеликих племен аборигенів, загублених в найзатишніших куточках планети. Багато сучасних народів світу є відкритими до сприйняття чужого культурного досвіду й водночас самі готові ділитися з іншими народами продуктами власної культури. Це звернення до культур інших народів отримало назву «взаємодія культур» або «міжкультурна комунікація». Здійснюється вона не лише на рівні держав та народів, а насамперед через контакти між окремими людьми, які, власне є суб'єктами процесу міжкультурної комунікації.

В міжкультурній комунікації закладений тісний зв'язок, що найменше, двох факторів – культури та комунікації, які являють собою синтез явищ, що виступають предметом даного дослідження. Міжкультурна комунікація існує за умови виникнення будь-якого діалогу культур, що реалізується суб'єктами – представниками як мінімум двох різних культур, які є носіями двох різних мов.

Метою даної статті є аналіз ролі міжкультурного компонента мовної особистості у розумінні соціокультурної реальності.

Не дивлячись те, що практичні потреби у появі міжкультурної комунікації як чинника консолідації сучасного суспільства виникли внаслідок процесів глобалізації, вперше проблеми цього наукового напрямку були започатковані історичною школою Ф.Боаса на межі 19-20 століть. З іменем цього вченого пов'язані ідеї міжкультурного релятивізму, які стали важливими у розвитку міжкультурної комунікації, оскільки стверджували необхідність поваги та толерантності до норм, цінностей та поведінки представників інших культур.

Термін «міжкультурна (кроскультурна, міжетнічна) комунікація» («міжкультурна інтеракція») вперше був запропонований у 1954 році Д.Трагером та Е.Холлом у праці «Культура і комунікація. Модель аналізу», які визначали її як ідеальну ціль, до якої має прагнути людина в своєму бажанні якомога краще і ефективніше адаптуватися до навколишнього світу. У 1959 році Е. Холл виклав основні положення та ідеї міжкультурної комунікації. Протягом часу та здобуття досвіду він розробив комунікативну теорію «культурних моделей взаємодії» (cultural patterns of interaction) [Trager, Hall, 1994]. Завдяки Е.Холлу міжкультурна комунікація стала не лише предметом наукових пошуків, але й самостійною дисципліною, яка вивчається у багатьох вищих навчальних закладах лінгвістичного спрямування.

З часів Е.Холла дослідники внесли неабиякий внесок в дослідження даного феномену, зокрема визначили його найбільш характерні риси. Вчені вважають, що міжкультурна комунікація здійснюється у випадку, коли комуніканти є представниками різних культур та усвідомлюють культурні відмінності один від одного. По суті міжкультурна комунікація – це завжди міжперсональна комунікація в спеціальному контексті, за умови якого один учасник розуміє культурну відмінність іншого. Така комунікація викликає безліч проблем, пов'язаних з різницею в очікуваннях і упередженнях, які властиві кожній людині і, звичайно, є різними в різних культурах. Ознаки міжкультурних відмінностей можуть бути інтерпретовані як відмінності

вербальних та невербальних кодів в специфічному контексті комунікації. При цьому кожен учасник культурного контакту має власну систему правил, що функціонує у спосіб, завдяки якому адресовані іншим та отримані від них повідомлення можуть бути закодовані й розкодовані. На процес інтерпретації також впливають вік, стать, професія, соціальний статус комунікантів, їх толерантність, підприємливість, особистий досвід.

Виклад основного матеріалу. Гарно відомо, що найважливіша функція спілкування полягає в збереженні культури та передачі її з покоління в покоління. Саме цей фактор відіграє вирішальну роль у формуванні особистості, національного характеру, етнічної спільності, народу, нації тощо. Тому мова відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні системи цінностей, моралі, ставлення до світу, людей та до інших народів й культур.

Будь-яка спроба осмислити спілкування між людьми, зрозуміти, які чинники сприяють й які чинять перешкоди цьому процесу є важливою та виправданою, оскільки спілкування – це стовп, стрижень і основа існування людини. «... А ти не говори зі мною словами – розмовляти потрібно не словами! І не бійся, що я тебе не зрозумію! Нехай твоя душа говорить з моєю душею – і вони один одного зрозуміють! А про слова не потрібно особливо піклуватися ... ». Ці рядки, що належать башкирському письменнику, поету та прозаїку Мустаю Каріму найкраще відображають науково-філософський підхід до проблеми міжкультурної комунікації. Втім, часто навіть розмовляючи на одній і тій самій мові, люди не завжди можуть правильно зрозуміти один одного. Причиною цьому часто є саме розбіжність культур, система ціннісних орієнтацій, вихованості комунікантів тощо [Каримов, 1991].

Одним з основних теоретичних постулатів, які лежать в основі досліджень міжкультурної взаємодії, є гіпотеза лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа. Відповідно до неї граматична та семантична структури мови обумовлюють особливості сприймання індивідом реальності, його мислення, стереотипів поведінки, зразків культури тощо. Дана гіпотеза, постулюючи

мову в якості однієї з культурних детермінант, являє собою релятивістську позицію щодо зв'язку мови та культури. У відповідності до неї будь-яка мовна система не лише сприяє відтворенню думок, але й бере участь в їх формуванні, оскільки мова співвідноситься з структурою мислення та засобом пізнання реальності у того чи іншого лівосоціума. Як наслідок, люди, що належать до різних культур і розмовляють на різних мовах, по-різному сприймають світ. Широко відомим є висловлювання Б.Уорфа, який стверджує, що «ми розчленуємо природу у напрямку, підказаним нашою мовою. Ми виокремлюємо в світі ті чи інші категорії і типи зовсім по-іншому не тому, що вони самоочевидні, навпроти, світ постає перед нами як калейдоскопічний потік вражень, який повинен бути організований нашою свідомістю, а це означає в основному мовною системою, що зберігається у нашій свідомості» [цит. за Тер-Мінасова, 2004, С.45].

Образ світу, що співвідноситься з сукупністю перцептивних, процедурних та концептуальних знань носіїв культури того чи іншого народу про об'єкти реальності, «озовнішнених» з допомогою мовних засобів, характеризується сучасними дослідниками через поняття мовної свідомості (Ю.Сорокін, Є.Тарасов, Н.Уфімцева та ін.). Постулюється, що свідомість визначається, з одного боку, культурою етносу, а з іншого – мовою, що використовується його носіями. Як зазначає І.Привалова, мову та культуру можна вважати формами свідомості мовної особистості, яка належить до певної етнічної спільноти, в якому знаходить відображення національний образ світу.

Т.Дрідзе визначає мовну свідомість комуніканта як його тезаурус. На думку автора, вона функціонує у вигляді фільтра, через який проходить вся мовна інформація, яку людина отримує. Іншими словами, спілкування у міжкультурних ситуаціях обумовлюється тим, що кожний представник лівокультурної спільноти діє у відповідності з своїм баченням або притаманними йому мовною та культурною картинами світу. О. Леонтев зазнає, що в основі світобачення та світосприйняття кожного народу лежить

своя система предметних значень, соціальних стереотипів, когнітивних схем. Саме з цієї причини свідомість людини завжди когнітивно обумовлена, тобто, те, як бачить світ один народ, неможливо перекласти на мову культури іншого народу простим «перекодуванням» [Дридзе, Леонтьев, 1967].

Розуміння в умовах міжкультурної комунікації пов'язано з низкою труднощів, пов'язаних не лише з можливими викривленнями інформації на вербальному рівні, які виникають внаслідок використання іноземної мови, але і на рівні значення, в якому виявляється соціокультурна належність людини до відповідного суспільства. На думку Є.Тарасова, для досягнення взаєморозуміння необхідно, щоб комуніканти мали окрім спільного знання мови, яка використовується та навичок мовного спілкування схожі образи свідомості, які ґрунтуються на спільності знань про світ і визначають сприйняття мовного знаку [Тарасов, 1996].

При цьому, як зазначає Т.Астафурова нова інформація, яку отримує комунікант у процесі спілкування, ніби надбудовує над вже існуючими фоновими знаннями нове знання, яке адекватно інтерпретується в свідомості комунікантів завдяки зв'язку з вже наявними знаннями. Безумовно, у міжкультурній комунікації є області значень, спільних для всього людства, і значень, однакових для носіїв різних мов. Так, у професійному іншомовному спілкуванні розуміння може бути досягнуто за рахунок предметного змісту діяльності, однакового для всіх учасників спілкування. Проте, змістовні та смислові бар'єри, які виникають у міжкультурній комунікації є скоріше правилом, ніж винятком, оскільки кожен учасник комунікації привносить в неї власну систему смислів, притаманних йому не лише як представнику відповідної культури, але й як індивідуальності. Виходячи з цього, стає зрозумілим, що для забезпечення ефективності спілкування між представниками різних культур подолання лише мовного бар'єру є недостатнім [цит. за Тер-Мінасовою, 2004].

В методичному аспекті, на думку Є.Верещагіна та В.Костомарова, є необхідним «засвоєння не лише плану вираження певного мовного явища,

але й плану змісту», тобто потрібно формувати у свідомості тих, хто вчить іноземну мову поняття про нові предмети та явища, аналогів яких не існує ні в їх рідній культурі ні в їх рідній мові [*Верецагин, Костомаров, 1990*].

Як зазначає В.Карасик, картина світу як комплекс ментальних репрезентацій дійсності – це складна система, найважливішим елементом якої є цінності, тобто певні життєві орієнтири, соціально сформовані та закріплені у нормах даного суспільства, стереотипах поведінки та текстах культури у всій їх різноманітності. У зв'язку з цим ключового значення набуває поняття «свій» та «чужий». Як зауважила Н.Гальскова, навіть коли учасники міжкультурного спілкування володіють спільним мовним кодом, їх належність до різних культур може призвести до конфліктів між «знанням та незнанням, чужим та своїм, іншим та спільним, між готовністю зрозуміти та упередженнями». Фахівці вважають диференціацію культур на «свою» та «чужу» одним з основних способів самовираження та самовизначення будь-якої культури: кожній культурі притаманне прагнення маркірувати себе з допомогою певної системи цінностей, що і стає так званим «своїм». Спираючись на опозицію «своє – чуже», культура вибудовує свої взаємозв'язки з іншими культурами. При цьому ефективна взаємодія культур може ґрунтуватися лише на основі культурного релятивізму, який постулює думку про необхідність толерантного та шанобливого ставлення до представників інших культур, які проживають за межами власної соціокультурної спільноти [*Карасик, 2010*]. Даний процес відбувається в мисленні індивідів і пов'язаний з когнітивними процесами. Виокремлюють дві основні когнітивні моделі, які ґрунтуються на дивергентному та конвергентному мисленні. Конвергентне мислення визначає схильність до збереження у свідомості вже відомого та визначеного, у той час як дивергентне мислення передбачає прагнення переглянути відоме, дослідити визначене і сконструювати можливе. За умови конвергентного мислення передбачається, що, спостерігаючи факти іншої культури, схожі з аналогічними зразками в рідній культурі, комунікант обов'язково буде

робити спробу пояснити їх через призму знайомого та звичного, часто роблячи помилкові висновки. У схожій ситуації дивергентне мислення дозволяє комуніканту диференціювати явища рідної та чужої культури, допускаючи можливі культурні відмінності та знайшовши їм адекватне пояснення [Дридзе, Леонтьев, 1967].

Таким чином, одним з умов ефективності міжкультурної взаємодії стає спроможність комунікантів усвідомлювати та аналізувати міжкультурні відмінності, що вимагає певних якостей особистості, насамперед емпатії, поваги до культурних традицій та правил поведінки представників інших культур, толерантності до їх культурного досвіду, поглядів на життя, норм та культурних уявлень. Володіючи образами свідомості своєї та чужої культур, учасники міжкультурного спілкування повинні вміти рефлексувати над диференціацією цих образів, а потім враховувати їх у процесі спілкування.

Висновок. Отже, вищевикладене дозволяє резюмувати, що міжкультурна комунікація є особливим видом міжособистісного спілкування, який має свою специфіку. Міжкультурна спрямованість даного процесу полягає у залученні особистості до концептуальної системи, картини світобачення, ціннісних орієнтирів носіїв мови, скороченню міжкультурної дистанції, вихованню готовності адаптуватися до культури іншого народу, іншого соціокультурного контексту взаємодії та впливу з метою вироблення оптимальної стратегії співробітництва та спілкування з представниками інших культур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г.. Язык и культура. Москва «Русский язык» 1990. С 34.
2. Дридзе Т., Леонтьев А. Смысловое восприятие речевого сообщения (в условиях массовой коммуникации) – М., Наука, 1967 – 263 с.
3. Карасик В.И. Языковая кристаллизация смысла: монография / Карасик В.И.; ВГПУ, Науч.-исслед. лаборатория "Аксиологическая лингвистика". - Волгоград: Парадигма, 2010. – 421 с.

4. Каримов М.С. «Долгое долгое детство» Драма. – Уфа: Китап, 1991. – с.103.

5. Тарасов Е. Межкультурная коммуникация – новая онтология анализа языкового сознания // Этнокультурная специфика языкового сознания – М., 1996. – С. 7-22

6. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. Издательство Московского университета М., 2004. – 348с.

7. Trager G., Hall E., Culture and Communication; A Model and an Analysis// Explorations and Communication. 1994. №3.

1. Vereshchahyn E.M., Kostomarov V.H.. Yazyk y kultura. Moskva «Russkyi yazyk» 1990. S 34.

2. Drydze T., Leontev A. Smyslovoe vospriyatie rechevoho soobshcheniya (v usloviakh massovoi kommunykatsyy) – М., Nauka, 1967 – 263 s.

3. Karasyk V.Y. Yazykovaia krystallyzatsiya smysla: monohrafiya / Karasyk V.Y.; VHPU, Nauch.-yssl. laboratoria "Aksyolohycheskaia lnhvystyka". - Volhohrad: Paradyhma, 2010. – 421 s.

4. Karymov M.S. «Dolhoe dolhoe detstvo» Drama. – Ufa: Kytap, 1991. – s.103.

5. Tarasov E. Mezhekulturaia kommunykatsiya – novaia ontolohiya analiza yazykovoho soznaniya // Etnokulturaia spetsyfyka yazykovoho soznaniya – М., 1996. – С. 7-22

6. Ter-Mynasova S. H. Yazyk y mezhkulturaia kommunykatsiya. Yzdatelstvo Moskovskoho unyversyteta М., 2004. – 348s.

7. Trager G., Hall E., Culture and Communication; A Model and an Analysis// Explorations and Communication. 1994. №3.